

והייתם נקיים מה' ומישראל

מים ראשונים: מקור כותרת הדף הוא בפרשתנו ובהקשר מאד ספציפי של תנאי בני גד ובני ראובן והבטחתם לסייע לאחיהם לנחול את הארץ. לאורך כל הדורות, מהתנאים ועד ספרות השו"ת, נתנו חכמינו למאמר זה פירוש ושימוש רחבים ביותר, בהקשר עם הנהגת האדם הראויה - הנהגה שמתחברת לעשיית [הטוב והישר](#) (דברינו בפרשת ראה, [לפנים משורת הדין](#) (שם), [מוצא שפתיך תשמור ועשית](#), "דרכי חסידות" ואולי הולכת עוד צעד אחד קדימה).

ויאמר אליהם משה אם תעשון את הדבר הזה אם תחלצו לפני ה' למלחמה: ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני ה' עד הורישו את איביו מפניו: ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשבנו והייתם נקיים מה' ומישראל והייתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה': (במדבר לב כ-כב).¹

מסכת שקלים פרק ג משנה ב – תרומת הלשכה

אין התורם נכנס לא בפרגוד חפזות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפילין ולא בקמיע, שמא יעני ויאמרו מעון הלשכה העני או שמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר. לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל". ואומר: "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם" (משלי ג ד).²

תוספת שקלים (ליברמן) פרק ב הלכה ב – תוספת התוספתא

נכנס לתרום את הלשכה היו מפשפשיין בו בכניסה וביציאה ומדברין עמו משעה שנכנס עד שעה שיצא, לקיים מה שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל". ואומר: "ועשית הישר והטוב בעיני ה' " (דברים ו יח) – "הטוב" בעיני שמים ו"הישר" בעיני אדם דברי ר' עקיבא. ר' ישמעאל אומר: אף הישר בעיני שמים. ואומר: "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם" (משלי ג ד). הכריעו חכמים לקיים דברי ר' ישמעאל שנאמר: "כי תעשה הישר בעיני ה' " (דברים יב כה, כא ט) - ואין כאן "טוב".³ ואומר: "אל אלהים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע" (יהושע כב כב).⁴

¹ שימו לב לחוסר הסימטריה בין אמצע הפסוק בו מוזכרים ה' וישראל - "והייתם נקיים מה' ומישראל" (בעיני אלהים ואדם), ובין סופו בו מוזכר רק ה': "והייתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה' " - "לפני ישראל" לא כתוב. ראו ספר יהושע פרק כ שלבני ישראל אכן הייתה מחשבה שנייה לגבי התנחלותם של בני גד ובני ראובן בעבר הירדן המזרחי והם הכירו בסכנה של התנתקותם מהזרם המרכזי של העם (כפי שאכן קרה, ראו דברי הימים א פרק ה פסוק כ). שים גם לב שהגם שמשה כועס עליהם מאד בתחילה (דברינו [תרבות אנשים הטאים](#) בפרשה זו), הוא מתרצה מהר להצעתם ובניגוד לסיפור של [בנות צלפחד](#) מפרשת השבוע שעבר, לא מסופר שהתייעץ עם הקב"ה. ורוב פרשני המקרא התעלמו מעניין זה. כבר הרחבנו לדון בבני גד ובני ראובן בדברינו [שבטי עבר הירדן המזרחי - 1 ושבטי עבר הירדן המזרחי - 2](#) וכן [נתנו נעבור חלוצים](#) בפרשה זו והפעם יהיה נושאנו הביטוי "והייתם נקיים מה' ומישראל" אותו תרמה לנו פרשת בני גד ובני ראובן.

² ראו תענית יא ע"ב: "במה שימש משה כל שבעת ימי המילואים - בחלוק לבן. רב כהנא מתני: בחלוק לבן שאין לו אימרא". מסביר רש"י שם: "שפה מתרגמין אימרא, כלומר, תחוב היה מחוט אחד כל החלוק, ולא כבגדים שלנו שבתו הידיים מדובקין בבגד הגוף בתפירה, כדי שלא יחשדוהו שמא באותה שפה הוציא מעות הקודש, משום שנאמר: והייתם נקיים מה' ומישראל". אגב, הפסוק בו מסיים המדרש "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם" הוא פסוק-אח שמזכר תדיר בנשימה אחת עם "והייתם נקיים מה' ומישראל". מאוחר יותר נתגלגל לביטוי "ונמצא חן ושכל טוב" שאנו אומרים בברכת המזון. מי חידש ביטוי זה? ראו מחזור ויטרי סימן פג בהלכות ברכת המזון וכן בהקדמת רמב"ן לספר בראשית.

³ כאן גולשת הדרשה לנושא הקרוב של עשיית [הטוב והישר](#) עליו הרחבנו בפרשת ראה וכאן נקצר. ר' עקיבא מדגיש את הכפילות והבחנה בין אדם למקום ואדם לחברו (יומא פרק ח משנה ט), והוא סומך זאת על לשון הפסוקים: "הטוב" - בעיני שמים ו"הישר" - בעיני אדם, לכאורה הפוך ממה שהיינו חושבים. ולפי שיטתו יש לומר ש"והייתם נקיים מה' ומישראל" דורש עשיית טוב ועשיית ישר. ר' ישמעאל אינו חולק על עצם האבחנה של שמים ואדם, על כך שאדם צריך לצאת ידי הבריות כפי שהוא צריך לצאת ידי שמים. אלא שהוא מוצא את שניהם בתכונת "הישר". הפסוק שחכמים מביאים לחזק את דברי ר' ישמעאל: "כי תעשה הישר בעיני ה' " מופיע בתורה פעמיים. פעם אחת בפרשת עגלה ערופה (דברים כא ט) שם מדובר באדם הרג, ופעם שנייה באיסור אכילת דם (דברים יב כה). אם הראשון הוא בגדר אדם ושמים, השני בודאי הוא בגדר שמים בלבד ומשם כנראה עיקר הראייה. (והראשון, עגלה ערופה ורצח, יכול לשמש מקור לשיטה שבכל דין של "בין אדם לחברו" יש גם "בין אדם למקום" מעצם ציווי התורה). אך עדיין אפשר לשאול: למאי נפקא מיניה? מה הכרעה הכריעו כאן חכמים? ראו במים האחרונים.

⁴ התוספת החשובה של התוספתא, לעומת המשנה בה פתחנו, הוא בפסוק המסיים: "אל אלהים ה' אל אלהים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע אם במרד ואם במעל בה' אל תושיענו היום הזה". פסוק זה לקוח מהעיונות בין בני ישראל ובני ראובן ובני גד שבסוף פרק יהושע שכבר הזכרנו בהערה 1 לעיל. זו התשובה של בני גד ובני ראובן לחשד של בני ישראל, זה משקל הנגד ל- "והייתם נקיים מה' ומישראל". ומכאן תשובה והנהגה ראויה לכל אדם שחול"ח נחשד שלא נשמר נקי מה' ומישראל, שהוא צריך להגיב ולהיעיד עליו שמים וקהל שהם יודעים שאין בו מעל. אדם שנחשד בדבר מה והוא יודע שהוא נקי, חשוב שלא "ישמור על זכות השתיקה" או יכבוש את עלבונו, אלא יקום ויכחיש ויאמר דברים ברורים. ראו על חנה בגמרא ברכות לא ע"ב: "ותען חנה ותאמר לא אדני ... לא אדון אתה, לאו איכא שכינה ורוח הקודש גבך, שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות ... אמר רבי אלעזר: מכאן, לנחשד בדבר שאין

ירושלמי שקלים פרק ג הלכה ב – מקורות נוספים בתנ"ך

ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן: בתורה ובנביאים ובכתובים מצאנו שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום.⁵ בתורה מניין? דכתיב: "והייתם נקיים מה' ומישראל". בנביאים מניין? דכתיב: "אל אלהים ה' אל אלהים ה', הוא יודע וישראל הוא ידע" (יהושע כב כב).⁶ בכתובים מניין? שנאמר: "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם" (משלי ג ד). גמליאל זוגא שאל לרבי יוסי בי רבי בון: אי זהו המחזור שבכולן? אמר ליה: "והייתם נקיים מה' ומישראל".⁷

תוספתא פאה (ליברמן) פרק ד הלכה טו – במגבית צדקה

גבאי צדקה אין רשאים לפרוש זה מזה.⁸ אפילו נתן לו חבירו מעות שהוא חייב לו, אפילו מצא מעות בדרך, אינו רשאי ליטלן, שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל".⁹ אבל פורשין זה מזה לתוך חצר או לתוך חנות וגובין.¹⁰

שמות רבה נא א-ב – משה במלאכת המשכן

"ואלה פקודי המשכן" – כך פתח ר' תנחומא בר אבא: "איש אמונות רב ברכות" (משלי כח כ) ... "איש אמונות" – זה משה שהוא נאמנו של הקב"ה, שנאמר: "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר יב ז) ... "רב ברכות" – שכל הדברים שהיה גובר עליהם היו מתברכים לפי שהוא נאמן ... "ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם ... כי באמונה הם עושים" (מלכים ב יב טז) – זה דורו של יואש שהיו עושים באמונה. שנו רבותינו: מי שהיה נכנס לתרום את הלשכה לא היה נכנס לא בפרגוד חפות ולא באנפליא שאם יעשיר יאמרו מתרומת הלשכה העשיר, שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום, שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל", ומשה היה גזבר לעצמו על מלאכת המשכן! ... שנו רבותינו: אין ממנין שררה על הצבור בממון פחות משנים, והרי אתה מוצא שהיה משה גזבר לעצמו?! אלא אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם, שנאמר: "אלה פקודי המשכן ... אשר פוקד על פי משה ... ביד איתמר בן אהרון הכהן".¹¹

בו שצריך להודיעו. ופירוש רש"י שם: "הנחשד צריך לנקות את עצמו, ולהודיע את חושדו שאין בו אותו דבר מגונה". זה אולי החידוש העיקרי של התוספתא שנאמר כ"ב בדרך אגב".

⁵ ראו בפירוש מלאכת שלמה על הירושלמי שם ש"לצאת ידי הבריות" הוא "בבריות אשר נתן להם האלהים מדע והשכל, לא שיהיה אחראי לכל, ויצטרך לצאת ידי חובתו גם מאיש שונה ומפתי" (מובא בשם הרב שלמה אלקבץ בפירושו שורש ישי על מגילת רות ובהקשר לאלה שלגלו על מוצאו של דוד המלך). בצירוף עם חנה וגמרא ברכות שבהערה הקודמת, הרי לנו תמונה מורכבת: מתי צריך הנחשד לענות ומתי לא. וכבר אמרו בספר משלי דברים סותרים על מענה לכסיל בשני פסוקים עוקבים: "אַל תַּעַן כְּסִיל כְּאֻלְתּוֹ וְפִן תִּשְׁוֶה לוֹ גַם אֶתָּה: עֲנֵה כְּסִיל כְּאֻלְתּוֹ פִּן יִהְיֶה חָכֵם בְּעֵינָיו" (משלי כו ד-ה).

⁶ שוב הפסוק מיהושע שהוא נדיר בחזק לשון השבועה שבו, ראו ילקוט שמעוני יהושע רמז לא: "מה ראו בני גד ובני ראובן להזכיר שלש שמות הללו שני פעמים? אל אלהים ה' – שבהם ברא את העולם ... אל אלהים ה' – שבהם נתנה תורה לישראל ... כנגד שלש מדות שבהן נברא העולם: בחכמה בתבונה ובדעת". שאר המדרשים התעסקו דווקא בבעייתיות של "ריבוי האלוהות" שיש לכאורה בפסוק זה ואילו כאן ובתוספתא בזכות (חובת) הנחשד בדבר והוא יודע שהוא נקי, לעמוד על צדקתו.

⁷ מקור זה נראה כתלמוד על המשנה והתוספתא לעיל. הרחבה של אמוראים על דברי התנאים ע"י ביסוס הרעיון על פסוקים משלושת עמודי המקרא: תורה, נביאים וכתובים, כפי שמצוי במקומות רבים בדרשות חז"ל. והסיום בפסוק בתורה שהוא "המחזור מכולם" גם מוכר לנו למשל מפסוקי מלכויות, זכרונות ושופרות בתפילת ראש השנה שהעשירי החותם הוא תמיד מהתורה. ואגב התורה, ראו מסכת כלה רבתי פרק ה המונה את שבחי מי שעוסק בתורה והדברים שהוא זוכה להם, ובהם: " ... אוהב את המקום אוהב את הבריות, מלמד שצריך אדם לצאת ידי הבריות כדרך שיוצא ידי שמים, דכתיב: והייתם נקיים מ' ומישראל". התורה מצווה על האדם להיות נקי כלפי שמיא (המקום) וכלפי הבריות ובתמורה העיסוק בתורה (לשמה יש להוסיף) מזכה אותו להיות "נקי מה' ומישראל".

⁸ שההלכה היא "צדקה נגבית בשניים" שהולכים ביחד. ראו גמרא בבא בתרא דף ח ע"ב: "קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה. נגבית בשנים – שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים, ומתחלקת בשלשה – כדיני ממונות".

⁹ מדובר בכסף של אחד מגבאי הצדקה, שבמהלך איסוף הכספים לקופת הצדקה, פגש מישהו שחייב לו כסף. לא יטול שם את חובו. ובטור יורה דעה סימן רנז נפסק: "גבאי צדקה אין רשאים לפרוש זה מזה לגבות, אלא בכדי שיראה זה את זה. מצא מעות בשוק או שפרעו לו חובו בשוק, לא יתנם לתוך כיס משום חשד. אלא יתנם לכיס של צדקה וכשיבא לביתו יחזור ויטלם". האין זה חשד גדול יותר או לחילופין נאמנות גדולה יותר מגבאים שמתעסקים בכספם הפרטי לצד העיסוק בכסף הצדקה שנאסף?

¹⁰ אבל מותר להם להיפרד זה מזה אם הם במקום סגור וקטן יחסית, כמו חצר או חנות וכל אחד גובה מאדם אחר.

¹¹ כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [אלה פקודי המשכן](#) בפרשת פקודי. למרות שיש מצבים של נאמן יחידי (כמשה "בכל ביתי נאמן הוא"), המדרש לא מוכן לקבל את זה שמשה ניהל את כספי המשכן לבד. הפתרון הוא ע"י הוספת איתמר בן אהרון הכהן כנאמן השני, למרות שאין זה פשט הפסוק (ראו תחילת פרשת פקודי). וכל זה בשל הכלל "והייתם נקיים מה' ומישראל" שמשה עצמו טבע (אמנם בעיניו אחר ומאוחר יותר). התחבטות זו של המדרש אם ניתן להקל היכן שמדובר באדם שאין עוררין על נאמנותו או שיש להתעקש על שני אנשים לפחות (דבר שיכול לעכב לפעמים את התהליך), מוצאת את ביטויה בהלכה. ראו טור יורה דעה סימן רנז: "גבאי צדקה הכשרים אין מקדקין אחריהם. ומכל מקום כדי שיהיו נקיים מהשם ומישראל טוב להם שיתן חשבון". אבל בשולחן ערוך יורה דעה סימן רנו סעיף ג נפסק: "הקופה אינה נגבית בפחות משנים, שאין עושים שררה על הצבור בממון בפחות משנים. אבל לאחר שנגבית, אחד נאמן עליה להיות גזבר" וכן הוא ברמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ט הלכה ה.

מסכת פסחים דף יג עמוד א – ניהול קופת צדקה

דתינא: גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק - פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן. גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק - מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן. משום שנאמר: "והייתם נקים מה' ומישראל".¹²

אלשיך שמואל א פרק יב פסוק א – שמואל בסוף הנהגתו

"ויואמר שמואל אל כל ישראל וכו'". הורה לנו כמה צריך האדם לזהר לצאת ידי הבריות כמו מידי שמים. כי הנה השתדל לדבר אל כל ישראל יחד, יעידו בו נגד אל דעות ה', בל יסתירו מפני בושת פניו, כי ישימו לבם כי לפני ה' עומדים, וזהו "ענו בי נגד ה'".¹³

יומא דף לח עמוד א – שבחם של בית אבטינס

תנו רבנן: בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת ולא רצו ללמד ... אמרו להם חכמים: מה ראיתם שלא ללמד? אמרו: יודעין היו של בית אבא שבית זה עתיד ליחרב, אמרו: שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן, וילך ויעבוד עבודה זרה בכך. ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח: מעולם לא יצאת כלה מבושמת מבתיהן, וכשנושאין אשה ממקום אחר מתנין עמה שלא תתבסס, שלא יאמרו ממעשה הקטורת מתבסמין, לקיים מה שנאמר: "והייתם נקים מה' ומישראל".¹⁴

פירוש הסולם לזוהר בראשית פרשת וירא המכסה אני מאברהם - בסדום

אמר ר' אלעזר וכו': אר"א: ווי להם לרשעים, שאינם יודעים ואינם מסתכלים לדעת, ואינם יודעים להישמר מעונותיהם. ומה הקב"ה, שכל מעשיו אמת, ודרכיו משפט, אינו עושה כל מה שעושה בעולם, עד שמגלה אל הצדיקים, כדי שלא יהיה לבני אדם פתחון פה עליו, כנ"ל, בני אדם עצמם, לא כל שכן, שיש להם לעשות דבריהם, באופן שלא ידברו בני אדם שטנה עליהם. וכן כתוב: "והייתם נקים מה' ומישראל".¹⁵

גמרא שבת קטז ע"ב – הצד המשלים: לדון לכף זכות

תנו רבנן: מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל, ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו. למחר ירד וטבל וְשָׁנָה לתלמידיו.¹⁶ ואמר להם: בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתוני? - אמרנו: שמא יש בנו תלמיד

¹² גם כאן מדובר בגבאות של צדקה. הגבאים לא רשאים לפרוט לעצמם, היינו להחליף מספר פרוטות (מטבעות נחושת) במטבע כסף כמו דינר, וההפך; פעולות שהיו נחוצות לשם ניהול קופת הצדקה (לשימור או לחלוקה), משום שיש חשש שיעשו הנחה לעצמם (מספר הפרוטות בדינר או מעה יכול היה להשתנות לפי מצב הפרוטות שהיו מחלידות או שהיו נותנים לעיתים הנחה בהחלפות כאלה לפי מצב השוק). גם אוכל שנצבר בתמחוי לצורך חלוקה לעניים, אין הגבאים הממונים רשאים למכור לעצמם.

¹³ מה מבקש שמואל מהעם לענות "נגד ה' ונגד משיחו"? - "את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשיתי את מי רצותי ומי מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם". כבר קדם משה לשמואל באמירה זו: "לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הריתי את אחד מהם" (במדבר טז טו). ראו דבריני [לא חמור אד מהם נשאתי](#) בפרשת קרח. אלא שמשה אומר זאת בעידן דריתחא בשעת מחלוקת קרח דתן ואבירם, ואילו שמואל אומר זאת בשעת העברת המנהיגות לשאול (חרף אי-שביעות רצונו מעצם רעיון המלוכה) המכונה כאן "משיח ה'". הוא שמואל שנאמר עליו כבר בתחילת דרכו: "והנער שמואל הלך וגדל וטוב גם עם ה' וגם עם אנשים" (שמואל א ב כו). אלשיך אמנם לא משתמש כאן בביטוי "והייתם נקים מה' ומישראל", אלא בביטוי המקביל: "לצאת ידי הבריות והמקום", אבל המשמעות היא ברורה. מי שצריכים לתת דין וחשבון הם בראש ובראשונה המנהיגים. שמואל מפציר בעם: אל תתביישו ואל תסתירו שום דבר שיש לכם עלי. זכרו שאתם עומדים נגד ה' ונגד משיחו! אלשיך עושה כאן שימוש כפול ומתוחכם בביטוי: "לפני ה'" או "נגד ה'": של העם כלפי שמואל - אל תהססו לבוא אתי בחשבון, ושל שמואל כלפי העם - הכל גלוי ונקי, אין שום חשבון פתוח או נסתר ביני וביניכם.

¹⁴ על דבר זה דרשו אותם לשבח, על שהקיפו שנושתייהן ובנותיהן לא תתבסמה. אבל על סירובם ללמד את סוד הקטורת דרשו אותם לגנאי כמו גם מומחים אחרים בבית המקדש: בית גרמו על לחם הפנים, שלא רצו ללמד את סודם המקצועי. ראו המשנה בסוף פרק שלישי ביומא ובגמרא שם. ובעקבות מעשה שהיה שינו חכמים את דעתם: "מענתה אסור לספר בגנותן של אלה". ראו שם גם על השיר ועל הכתב, מי לגנאי ומי לשבח. ועל הקטורת ובית אבטינס הרחבנו בדבריני [קטורת הסמים](#) בפרשת כי תשא.

¹⁵ מי עוד כפוף לכלל "והייתם נקים מה' ומישראל" וצריך לצאת ידי הבריות וידי המקום? הקב"ה! אם הוא יעשה בעולמו כרצונו ובלו להסביר את מעשיו ושפיטתו, הוא נותן פתחון פה עליו. פתחון פה שיכול להיות מנוצל בידי אנשים 'מורמים מעם' שיחשבו שגם הם אינם חייבים להתנהג תמיד באופן 'נקי' שאינו מעלה שום חשד או רינון. ואיפה כל זה נדרש? בעת שהקב"ה מגלה לאברהם שהוא מתכוון להרוס את סדום, ככתוב בבראשית י כ-כא: "ויאמר ה' זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד: ארדה נא וארא והצדקה תהא אלי עשו פלה ואם לא אדעה". לכאורה אברהם מבקש בלשון כנועה להציל את סדום אם יהיו שם חמישים צדיקים, ארבעים, שלושים וכו'. אבל המקרא שם בפי אברהם גם דיבור קשה: "חללה לך מעשת פדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע חללה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט", והמדרשים שם בונים על כך את הטיעון שלא ייתכן שהקב"ה נותן התורה, לא יגרו עפ"י חוקיה. המחוקק אינו מעל לחוק. ראו דבריני [פרא בסיליוס נומוס אגרפוס](#) וכן [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#) בפרשת וירא. כאן די לנו בדברי פירוש הסולם לעיל שגם הקב"ה צריך להיות נקי מה' ומישראל!

¹⁶ לימד אותם.

שאינו בדוק לרבי. - בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתי? - אמרנו: שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי. - אמר להם: העבודה,¹⁷ כך היה. ואתם, כשם שדנתוני לכף זכות - המקום ידן אתכם לכף זכות.¹⁸

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: נושא אחר הקשור לכלל "והייתם נקיים מה' ומישראל", היא הדרישה להנמקת פסק הדין, מה שהגמרא בסנהדרין לא ע"ב מכנה: "מאיזה טעם דנתוני", היינו דרישה של אחד מבעלי הדין (מי שיצא חייב מן הסתם): מאילו סיבות דנתם אותי כך וכך. לדעת רוב הפוסקים, במשפט העברי אין חובה על הדיינים לנמק את פסק דינם, וזו נוהגת רק במקרים מיוחדים של חשד ורק מהטעם של "והייתם נקיים מה' ומישראל", היינו, לא מעיקר הדין (תוספות בבא מציעא סט ע"ב "בכי האי גוונא ודאי צריך לאודועיה", הרא"ש שם ועוד). נושא זה, וזכות הערעור לפני בית דין הגדול, עברו שינויים בדורנו בעקבות הקמת המדינה וייסוד תקנות הרבנות הראשית בשנות המנדט הבריטי. לסקירה רחבה של הנושא, ראו מאמרו של [אליאב שוחטמן: חובת ההנמקה במשפט העברי](#), שנתון המשפט העברי, כרך ו-ז (תשל"ט-תש"ם).

מים אחרונים 2 למטיבי לכת: נחזור לתוספתא שקלים שהזכרנו בהערה 3 לעיל ולשאלתנו שם מה פשר ההכרעה כר' ישמעאל. נבחן את נוסח התוספתא המלא שם פרק ב הלכה ב: "נכנס לתרום את הלשכה, היו מפשפשיין בו בכניסה וביציאה ומדברין עמו משעה שנכנס עד שעה שיצא, לקיים מה שנאמר: והייתם נקיים מה' ומישראל, ואומר: ועשית הישר והטוב בעיני ה' - הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי ר' עקיבא. ר' ישמעאל אומר: אף הישר בעיני שמים. ואומר: ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. הכריעו חכמים לקיים דברי ר' ישמעאל, שנאמר: כי תעשה הישר בעיני ה' - ואין כאן טוב. ואומר: אל אלים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע". ראו פירוש ליברמן על תוספתא זו שמסביר שר' עקיבא חולק על הרישא שמפשפשיין בכיסי התורם (אולי גם על זה שמדברים עמו) משום שיש בזה משום ביזוי וחשד: "ומספיק שהוא ידאג לעצמו שלא יכנס ללשכה בפרגוד חפות". וזו המשמעות "הישר בעיני אדם", היינו שמעמידים את האדם על חזקת שהוא אדם ישר - מניחים שהוא אדם ישר (שהרי לא כל אחד היה נבחר לתרום את הלשכה). אך ר' ישמעאל סבור שהישרות היא כלפי שמים, היינו קיום הדין וההלכה 'בלי הנחות' ומפשפשים כל אחד וכבוד האדם נדחה (או שמא זה כבודו) - וזוהי הישרות שמופנית כלפי שמים. והכריעו חכמי התוספתא כשיטת ר' ישמעאל, אבל חכמי המשנה הכריעו כר' עקיבא כמשנה שהבאנו בראש הדף. ונראה גם לקשר דין זה לדין של כבוד הבריות מול כבוד שמים, ראו דברינו [והתעלמת - פעמים שאתה מתעלם](#). וכאן דווקא ר' ישמעאל כאן הוא המחמיר, אבל הלכה כר' עקיבא וכמשנה, בה אין אזכור לנושא הפשוט.

¹⁷ לשון שבועה.

¹⁸ על בסיס הכלל: "והייתם נקיים מה' ומישראל" צריך אדם לעשות כל דבר על מנת שלא לעורר חשד, מה שחז"ל גם מכנים "מפני חשד", "התרחק מן הכיעור" ועוד. ראו דברינו לעיל על חנה בגמרא ברכות דף לא, על הפסוק ביהושע: "אל אלהים ה' אל אלהים ה', הוא יודע וישראל הוא ידע". בה בעת, מה צריכים לעשות הצופים במי שעשה דבר שעשוי להיראות כ"חשוד"? לחקור ולבלוש אחריו? לחשוד בו? ללכת ולהוכיח אותו? לא ולא!! לדון אותו לכף זכות. ראו דברינו [לכף זכות](#) ביום כיפור, שם הרחבנו בסיפור זה ובסיפורים דומים של תלמידים לרבתיים ושל אדם לחברו שידעו לדון לכף זכות גם במקרים שנראים כחשודים.